

Oživení čínského nacionalismu v 90. letech

Yongnian Zheng: Discovering Chinese Nationalism in China: Modernization, Identity and International Relations. 1st ed. Cambridge (United Kingdom): Cambridge University Press, 1999, 189 stran, ISBN 0-521-64180-2.

Jonathan Unger (ed.): Chinese Nationalism (autoři 9 esejů: James Townsend, Prasentji Duara, John Fitzgerald, Lucian W. Pye, Wang Gungwu, Allen Chun, George T. Crane, Edward Friedman, Geremie R. Barmé). Contemporary China Papers. 1st ed. New York: Australian National University, 1996, 218 stran, ISBN 1-56324-802-6.

Vzestup ekonomické a politické síly Číny dává tušit větší asertivitu v prosazování jejího vlivu v regionálním měřítku. Svědčí o tom např. anexe části souostroví Spratley v Jihočínském moři nebo vojenské manévry doprovázené demonstrativními výstřely balistických raket v roce 1996 v době prezidentských voleb na Tchaj-wanu. V roce 2000 napětí mezi ČLR a Tchaj-wanem opět kulminovalo během dalších voleb prezidenta, tentokrát však pouze v podobě výhrůžek Pekingu bez doprovodných vojenských akcí v Tchajwan-ském průlivu. Odpovědi na otázku, zda bude ČLR v budoucnu hegemonek v Asii a výzvou americké nadvlády, se např. podle Saunderse dají rozdělit do několika skupin.¹

Z vojenskotechnického hlediska se objevují pesimistické názory, které poukazují na růst vojenských výdajů Číny, na nákupy moderních zbraní a vojenských technologií (zejména z Ruska a ze zemí bývalého SSSR). Vedle obav z prudkého vzrůstu vojenské síly ČLR jsou však i střízlivější analýzy, které poukazují na souběh rozpočtu na armádu s vývojem inflace a na zastaralost čínského vojenského arzenálu za světovým vývojem řádově o několik desetiletí.

Další skupinou témat je charakteristika chování Číny na mezinárodní úrovni. Zde se spektrum názorů vymezuje od těch, které pokládají stoupající agresivitu ČLR za prokázanou, až po zjištění, že Čína je navenek i uvnitř zaměstnána řešením naléhavých problémů, které eliminují její případné expanzionistické tendence.

S tím souvisí i diskuze vysvětlující posun v chování Číny v jejím rostoucím sebevědomění jako soupeře západního civilizačního modelu, který se zaštituje oživením nacionalismu a z něho pramenící aspirací na nadvládu v Asii. Naproti tomu liberální názorové proudy toto riziko relativizují tím, že poukazují na již nezvratné zapojení Číny do mezinárodních (zejména ekonomických) struktur a na šíření západních norem chování.

Z těchto předchozích předpokladů se odvíjí pro USA klíčové téma, jaký postoj vůči ČLR má být prosazován, které lze charakterizovat jako dilema „*containment versus engagement*“.² I kdyby se v budoucnu potvrdila liberální verze, je všeobecný vzestup nacionalistických názorů v Číně očividný, a proto si zaslouží pozornost.

ZROD NACIONALISMU V ČÍNĚ

Obě recenzovaná díla poskytují vyvážený pohled na čínský nacionalismus a současně i určité srovnání západních stanovisek s čínskými. Zatímco *Zheng Yongnian*,³ profesor Státní univerzity v Singapuru, ve své knize *Discovering Chinese Nationalism in China*, zprostředkovává podrobnější pohled na soudobé nacionalistické proudy v ČLR, které se mohou zvenčí leckdy zdát jako příliš kontroverzní a nepochopitelné, eseje předních západních sinologů obsažené ve sborníku *Chinese Nationalism* demonstrují určitou teoretickou převahu Západu v obecné otázce nacionalismu, který je spíše západní doménou.

Importy západních ideologií do zcela odlišného historického a kulturního kontextu Číny vždy vedly k významovým posunům a ke změnám jejich výkladu v porovnání s mís-

tem jejich vzniku. To platí samozřejmě i pro nacionalismus, fenomén spojený s moderní západní tradicí, jehož obdoba bychom v premoderní Číně (tj. až do 19. století) obtížně hledali. O to větším paradoxem se jeví existence vlny nacionalismu v moderní Číně jako mobilizující síly a podle Townsenda [*Townsend, Chinese Nationalism, s. 1*] „konstantního a možná i jediného faktoru“ čínské revoluce. Autor tento zásadní zvrat vysvětluje jako přerod proměny kulturní identity tradiční Číny v národní pomocí formulace „*culturalism-to-nationalism thesis*“ [*Townsend, Chinese Nationalism, s. 1*].

Stará Čína nebyla vymezena jako státní útvar v moderním slova smyslu. Tradiční sdílená představa identity primárně vycházela z příslušnosti ke konfuciánské univerzální kultuře, která byla chápána jako jediná a nadřazená. Proto čínské impérium založené na legitimě dynastie, vlastních institucích a kulturně-historické tradici nepotřebovalo nad tento rámec definovat pojmy jako národ a stát. „*Kulturalismus*“ podle Townsenda také ospravedlňuje nadřazenost impéria a nedává důvod k formálnímu uznání vzájemné rovnosti států, což vedlo k sebestřednému pojetí čínské zahraniční politiky. Čínská tradice legitimacy moci, která musí odpovídat konfuciánským mravním kodexům, umožnila kontinuitu existence impéria i v dobách, kdy na trůnu vládly jiné než etnický čínské (chanské) dynastie. To je vysvětlením tisíce let trvající tradice císařství, ale též jedné z příčin pádu poslední (mimochoodem etnický nečínské) dynastie Čching. Konfrontace se západními imperiálními mocnostmi, které se ukázaly v mnoha aspektech na vyšší úrovni, zpochybňovala zakořeněné vědomí vlastní kulturní (a nadřazené) identity a vyvolávala potřebu překotné změny směrem k vědomí politické identity. Ačkoli i vedle tradičního „*kulturalismu*“ existovaly formy premoderního nacionalismu v rovině xenofobie a patriotismu, které se ve větší či menší intenzitě projevovaly (od 19. století např. odpor k mandžuské nadvládě, Opiové války, povstání Tchaj-pchingů v letech 1851–1864, porážka v čínsko-japonské válce v roce 1895, Boxerské povstání v roce 1900, tzv. 21 japonských požadavků v roce 1915 či tzv. Májové hnutí jako reakce na výsledky mírové konference v Paříži v roce 1919), pro konstituování národního uvědomění na úrovni moderní doby neposkytovaly dostatečný základ. Přerod tisíce let zažitě kulturní identity v nacionalismus [*Townsend, Chinese Nationalism, s. 11*] v rozmezí let 1860–1919 až po vznik explicitně nacionalistických doktrín v roce 1919 v době tzv. Májového hnutí se odehrál v překotně krátké době.

Kromě toho Townsend [*Townsend, Chinese Nationalism, s. 11*] připouští, že vztah fenoménu „*kulturalismu*“ a nacionalismu nebyl zcela v kontradikci. Jednak „*kulturalismus*“ sám byl též „*prosazováním čínské etnicity tím, jak potvrzoval kulturní odlišnosti, které vydělovaly Číňany od ostatních, a význam těchto odlišností. Protože jednou z klíčových odlišností byl imperiální systém, kulturalismus též prosazoval existenci národa jako etnické skupiny se svým politickým režimem... Kulturalismus vždy sloužil jako imperiální ideologie, ospravedlňující nadvládu Číňanů nad nečíňany, stejně tak jako nečíňanů nad Číňany*“ [*Townsend, Chinese Nationalism, s. 15*], rozumějme podle čínské tradice. Proto čínský nacionalismus jako součást doktríny moderního čínskému státu nese stopy tradice předchozího imperiálního státu i v moderní době ve formě státního nacionalismu, na něj navazuje éra republiky, kuomintangského režimu i poválečného komunistického zřízení, jak o tom např. svědčí průběžné územní nároky bez ohledu na etnickou hranici u všech těchto postdynastických režimů. Též Duara ve své stati *De – Constructing the Chinese Nation* [*Duara, Chinese Nationalism, s. 34*] si všímá shody teritoriálního vymezení a osídlení současného čínskému státu se stavem v době poslední dynastie Čching.

Na obtížné rozlišování mezi kulturní tradicí a nacionalismem upozorňuje Townsend, který se v této souvislosti odvolává na Pye,⁴ podle něhož čínský nacionalismus spíše odvádí pozornost od podstaty problému, kterým je krize autority vlády, jež přetrvávala z dynastických dob do současnosti.

O tom, jak zásadní byla proměna kulturní identity v explicitně národní ve smyslu etnicity, svědčí i úvodní část eseje Chuna *From Nationalism to Nationalizing: Cultural Imagination and State Formation in Postwar Taiwan*. Ten uvádí, že až do revoluce v roce 1911

neexistovalo v Číně žádné „vědomí národa jako teritoriálně odlišné, politicky ohraničené a etnicky identifikovatelné skupiny lidí... Do poloviny 19. století bylo pro Číňany nezvyklé nazývat ostatní etnické skupiny jako »etnické skupiny« místo označení za barbary... Až teprve v prvních letech [Čínské – pozn. aut.] republiky začali intelektuálové spojovat čínskost jako etnickou kategorii (čung-chua min-cu) s čínským občanstvím (čung-kuo žen), a tím vydávat etnické obyvatelstvo čínského teritoria za synonymum s konceptem jednotné politické komunity. Nadto nebyla »čínskost« nikdy v termínech materiální kultury, etnického a místního původu jasně definována“ [Chun, *Chinese Nationalism*, s. 128–129].

Podobně se i Fitzgerald ve své stati *The Nationless State: The Search for a Nation in Modern Chinese Nationalism* pozastavuje nad vlastním názvem čínského státu. To, že se podle čínského zvyku nazýval jako dynastie (čchao-taj) a nikoli jako země (kuo-tia), svědčí o neexistenci vědomí pojmu národa. Autor cituje Liang Čchi-čchaa (Liang Qichao), který si v roce 1900 postěžoval, že jednou z chyb Číňanů byla neschopnost pojmenovat svou vlastní zemi. Dokonce prý i jméno Čína pochází od cizinců, nikoli od Číňanů samých [Fitzgerald, *Chinese Nationalism*, s. 67].

Cílem propagátorů národního uvědomění Číny na přelomu 19. a 20. století (použijeme-li pojem *nacionalisté*, je třeba rozlišovat soudobé konotace tohoto termínu, které ho staví do zcela odlišného kontextu, než jaký měl v Asii na počátku 20. století, a proto by bylo vhodné uvádět pojem *vlastenci*) bylo národní osvobození, tedy konfrontace s mandžuskou dynastií Čching a se západními imperiálními mocnostmi, tj. s Velkou Británií, s Francií, s Německem, s USA a kromě nich zejména s Japonskem a s Ruskem. Výsledkem tohoto úsilí pak měl být moderní národní stát, který by integroval moderní vlivy Západu do domácích tradic. V této situaci je pozoruhodné srovnání Číny a Indie v rovině postkoloniálního nacionalismu (respektive patriotismu) a boje za národní osvobození.

Toto hnutí v obou případech uznává materiální převahu Západu a snaží se ji vyvážit spirituálními hodnotami Východu. Hledání identity a důraz na vlastní tradiční kulturu jsou však rozpolceny mezi sebeadorací a sebeodmítáním, zejména u vůdčích elit. Obě země však od počátku 20. století výrazně odlišovala historická zkušenost s koloniální nadvládou. Zatímco Indie byla britskou kolonií, Čína (ještě pod nadvládou Mandžů i poté Čínská republika od roku 1912) byla suverénním státem se svým vlastním státním aparátem, zahraniční koncese s právem exterritoriality byly výjimkou a neměly mimo vyhrazené území žádné pravomocce.

Ve všech moderních ideologiích v Číně (snad s jistou výjimkou liberalismu) až do současnosti figuruje pocit ponížení a utrpených příkoří od koloniálních velmocí, který je sdílen se všemi postiženými zeměmi Asie a Afriky. Podle Pye (stať s názvem *How China's Nationalism Was Shanghai'd*), autora reprezentujícího typicky západní nazírání, je však čínská zkušenost s cizí nadvládou velmi specifická a se skutečnými koloniemi, nebo dokonce s polokoloniemi neporovnatelná. Ve skutečných koloniích docházelo k mnohostranným a přímým kontaktům mezi cizinci, reprezentujícími koloniální správu, a domácími obyvateli. „Například Indové věděli, jací Angličané jsou, a proto kolonialismus nebyl [pro ně jen – pozn. aut.] abstrakcí. Tento vztah byl psychologickým komplexem vztahů láska – nenávisť. Avšak Číňané přicházeli poměrně málo do styku s »imperialisty«, a proto pro ně byl strach z cizího pronikání a zlo způsobené »nerovnoprávními smlouvami« abstraktní“ [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 92–93]. Čína podepsala od poloviny 19. století se Západem smlouvy o otevření přístavů (tzv. smluvní přístavy, původně pět, nakonec více než osmdesát)⁵ formálně jako suverénní stát, ve skutečnosti však tak jistě učinila pod nátlakem, a proto se běžně používá termín „nerovnoprávné smlouvy“.

Vznikly tak enklávy se smíšenou administrativou (s právem exterritoriality pro cizince), které byly sice do určité míry omezením čínské suverenity, avšak nelze přehlédnout výrazný podíl čínského obyvatelstva na jejich existenci. Pye, jehož prozápadní stanovisko bude v mnohém pro čínskou stranu obtížně stravitelné, výslovně upozorňuje na množství mýtů a polopравd, které zveličují význam role cizinců a zkreslují povahu sociálního, inte-

lektuálního, ekonomického a kulturního soužití v těchto výspách moderního a kosmopolitního světa na území Číny. Smluvní přístavy v cizí správě byly „konkrétním důkazem slabosti čínské vlády a zjevných výhod vlády cizí... Zatímco obrovské masy obyvatelstva ve vnitrozemské Číně byly zaklety neschopností, neefektivitou a zkorumpovaností vlády militaristů,⁶ v enklávách existovalo prostředí, v němž mohli Číňané užívat prosperity a ducha moderního života. Ti Číňané, kteří šli do enkláv, tak nepopíratelně volili nohama ve prospěch cizí vlády nad čínskou“ [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 93]. Autor upozorňuje na mýtus vlády cizinců bez čínské účasti a na údajnou neexistenci vzájemných sociálních kontaktů. Zdůrazňování segregace a sociopatogenních jevů, které se často objevuje v ideologii inspirované leninismem, podle Pye zcela pomíjí pozitivní okolnosti jako např. vysokou životní úroveň, profesionální kvalitu čínských středních vrstev a celkové početní zastoupení domácího obyvatelstva. Např. kosmopolitní společnost v Šanghaji byla v podstatě více čínská, než se soudilo. V roce 1930 žilo v Šanghaji okolo 60 000 cizinců, z nichž bylo 20 000 Japonců, 15 000 Rusů (bělogvardějců) a asi 5 000 Židů, prchajících z Německa a z Rakouska před nacismem, Britů bylo méně než 9 000, dále 4 000 Američanů a 2 500 Francouzů. V porovnání s tím jen v mezinárodním settlementu a francouzské koncesi (cizinecké čtvrti na území Šanghaje) dohromady bylo půl milionu Číňanů a v okolí v dosahu městské aglomerace čtyři miliony. „Současný Hongkong má větší podíl cizího obyvatelstva a cizích kapitálových investic, než měla Šanghaj ve 20. a 30. letech. Každý, kdo zná Hongkong, ví, že je produktem čínského génia“ [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 97].

Administrativní aparát v přístavních městech byl sice řízen cizinci, avšak jeho fungování si nelze představit bez účasti početného čínského personálu. řádově v desítkách až stovkách tisíců členů [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 95–97]. Díky vysoké úrovni školství, dostupností moderní techniky a mezinárodním kontaktům se v Šanghaji vytvořila tradice ekonomické a technokratické zdatnosti, která přetrvává až do současnosti, a její dozvuky jsou patrné i na formování postojů a názorů části proreformního komunistického vedení současné doby, o nichž se hovoří jako o příslušnících tzv. „Šanghajské kliky“. Podle Pye se významná část čínské elity žijící právě v Šanghaji jevila převážně jako politicky pasivní a byla příliš zaměřená na soukromé ekonomické záležitosti, než aby se aktivně podílela na formování základů občanské společnosti jako celek. Mnozí intelektuálové, žijící ve 20. a 30. letech v Šanghaji, využívali možností, které jim poskytoval moderní životní styl. Většina předních spisovatelů v Šanghaji žila na území koncesí,⁷ ale mnozí se přesto klonili k tehdy obecně rozšířeným názorům ovlivněným marxismem-leninismem o utlačování dělníků a rolníků a o zlých cizincích, kteří ztělesňují špatné povahové vlastnosti, odlišný životní styl a reprezentují imperialismus [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 101].

Autor dále uvádí, že v nacionalistických (respektive vlasteneckých) postojích se čínští intelektuálové v podstatě shodovali s těmi, kteří žili ve vnitrozemí, a s cizinci neměli v podstatě žádnou přímou zkušenost. Na formování nacionalismu coby ideové doktríny moderního státu se v Číně převážně podíleli lidé nmoderní, s malou znalostí cizinců, cizích jazyků a cizích kultur, tedy přesně naopak, než tomu bylo např. v Indii. Gándhí a Nehru reprezentovali elitu, která se dobře orientovala jak v západním prostředí, tak byla i zakotvena v domácích tradicích. Čínští nacionalisté (respektive vlastenci) a v podstatě i většina intelektuálů až na výjimky nejen Západu příliš nerozuměli, ale navíc měli i velmi negativistický vztah ke konfucianství. Jejich zájem o vlastní čínské tradice, o lidové (zejména rolnické) prostředí byl spíše abstraktní a schematický. To podle Pye bylo příčinou, proč nebyl čínský nacionalismus schopen ani vstřebat moderní podněty, jakými byly jedinečné zkušenosti a um technokratů z přístavních měst a jejich světový rozhled, ale ani nebyl schopen podložit je vlastními čínskými pozitivními tradicemi a znalostmi vlastní lidové kultury. Ty byly nahrazeny iluzorními představami o tradičním venkovu coby zázemí proti „duchovnímu znečištění“ [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 91]. Tyto postoje se v moderních dějinách Číny stále průběžně objevují od Boxerského povstání až po současné kampaně v režii komunistické strany.

Od tzv. Májového hnutí (1919) se ve formování nacionalismu v Číně stále více propojuje vliv leninismu hlásajícího boj proti utlačování lidu mezinárodním imperialismem, přičemž pojem národa stále více splyvá s pojmem třídy utiskovaných [Fitzgerald, *Chinese Nationalism*, s. 78–83]. Konflikt dvou nejsilnějších politických sil – Komunistické strany Číny a Národní strany Kuomintang – poté v době občanské války představuje střetnutí dvou pojetí nacionalismu. Zatímco Kuomintang vychází ze Sunjatsenova národnědemokratického programu „*Tři principy*“, který částečně akceptuje konfuciánské tradice a pojem národ vykládá na rasovém základě, komunisté svůj program a výklad nacionalismu pojali na třídní platformě, kde třídní boj je analogický s bojem národů za osvobození. Radikálně odmítli konfuciánskou tradici jako „feudální“ a svou ideologii založili na rigidní verzi importovaného marxismu-leninismu [Fitzgerald, *Chinese Nationalism*, s. 82–83]. Komunistická revoluce je bojem nejen proti cizincům ze Západu a Japoncům, ale současně i se silami zosobňujícími „feudální útisk“, které zosobňuje kuomintangský režim. Rozhořela se tak občanská válka, jejíž aktéři bojují v podstatě o totéž, tj. o národní osvobození [Fitzgerald, *Chinese Nationalism*, s. 82]. Podle Fitzgeralda je střet Kuomintangu s komunisty konfliktem mezi dvěma fázemi nacionalismu, jehož protagonisty jsou dvě státotvorné strany s odlišným pojetím nacionalismu a s odpovídajícími formami státu [Fitzgerald, *Chinese Nationalism*, s. 83].

Levicová verze inspirovaná leninismem, která se po porážce Čankajška stala oficiální ideologií, však nevytvořila základ pro nacionalismus, který by byl koherentní a moderní. Pye se domnívá, že odkaz kolektivních symbolů a kulturních idejí, jenž by pro toto vytvářel přirozený základ, byl již vážně narušen a odmítání moderní tradice, která se před válkou rodila v přímořských oblastech a která byla zavržena ve prospěch méně autentického nacionalismu, neposkytlo dostatečný základ pro pocit národní hrdosti [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 109]. „*Je samozřejmé, že Číňany pojí stejná krev, fyzická charakteristika, společní předci, kultura a psaná literatura, ale pouze toto netvoří smysl moderního nacionalismu*“ [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 109]. Pojetí nacionalismu v Číně je podle Pye mělké [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 106], nemoderní, hledající nepřátele v okolním světě a nedoceňující vlastní lidovou kulturu [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 110]. „*Čína je ve skutečnosti civilizací, která si činí nárok být národem,*“ zní autorův známý kontroverzní výrok [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 109]. Pye dospívá k závěru, že každý čínský politický režim od pádu dynastie Čching v podstatě usiloval o znovunastolení legitimacy státu, která je založena na mravním řádu. Tímto byla odmítnuta varianta modernizace v obavách o udržení jednoty a pořádku. Místo toho byl vytvořen stát, jenž je více tradiční než moderní. V tradičním konfuciánském státě musí vládce vynikat morálními vlastnostmi, aby řádně zodpovídal za udržování morálky a sociálního míru. Většina tradičních společností vidí ve vládnoucí moci garanta nábožensko-etického systému. V případě lidové Číny byl starý morální řád nahrazen novým, formovaným na základě marxismu-leninismu a učení Mao Ce-tunga. Nesouhlasit s vládou mravně nadřazených vládců, kteří reprezentují jimi postulovaný mravní řád, by znamenalo útok na legitimitu jejich moci [Pye, *Chinese Nationalism*, s. 110–111].

NACIONALISMUS JAKO VÝCHODISKO Z IDEOLOGICKÉHO VAKUA V DOBĚ REFORM

Definitivním návratem Teng Siao-pchinga k moci koncem 70. let končí období maoismu a začíná éra ekonomických tržních reform a politiky „otevření se světu“. Předtím se ještě ČLR daří vymanit z mezinárodní izolace, po vyloučení Tchaj-wanu (1971–1972) získává zastoupení v OSN a v Radě bezpečnosti OSN a normalizuje své vztahy se Spojenými státy a s Japonskem. Úspěch ekonomických reform učiní z dřívějšího outsidera Číny dynamicky rostoucí světovou velmoc, které se doma i v zahraničí předpovídá ambiciózní budoucnost. Změny v ekonomické politice od socialistického modelu s centrálním plánováním ke smíšenému typu, v němž koexistuje státní i privátní sektor, byly pragmaticky

ospravedlněny proreformní propagandou. Zcela očividný vzestup materiální životní úrovně a posun životního stylu k menší závislosti na státu vedly k větší toleranci a k zájmu o Západ a o liberální myšlení.

Osmdesátá léta jsou obdobím podnikatelské euforie, otevírání zvláštních ekonomických zón, přílivu zahraničních investic a rozkvětu zahraničních ekonomických a kulturních kontaktů s dřívějšími „imperialisty“. Vnášení prvků kapitalistického systému do čínského prostředí, které bylo ještě pod silným ideologickým vlivem, plodilo názorové rozepře ve stranickém vedení, v akademických kruzích i v celé společnosti, a to v atmosféře poněkud uvolněné cenzury. Přestože strana nenechávala nikoho na pochybách o prioritě ekonomických reforem v rozvoji „socialismu s čínskými specifiky“, větší dostupnost informací, ohlas Gorbačovovy *perestrojky* a částečná praktická využitelnost západních liberálních teorií dávaly (zejména v zahraničí) naděje na demokratizaci politických poměrů v Číně. Vlna brutálních represí odstartovaná 4. června 1989 na náměstí Tchien-an-men proti demonstracím však předznamenala zlom, kterým končí éra Tengových reforem 80. let a začíná se projevovat nový autoritářský styl reprezentovaný jeho nástupcem Ťiang Ce-minem.

Jak upozorňuje Zheng, tato změna byla důsledkem jak vnějších vlivů (tj. rozpadu komunistického bloku), tak zejména vnitřních, kdy působením ekonomických reforem docházelo k postupné socioekonomické decentralizaci. Proces změn v Sovětském svazu byl v Číně sledován s rostoucí ostražitostí. Z čínského zorného úhlu sovětské reformy nepřinesly ekonomice patřičný efekt, ale naopak způsobily dezintegraci státu, rozpad celého východního bloku a eskalaci etnických konfliktů doprovázených ozbrojenými střety.

Tento vývoj potvrzoval opodstatnění čínského postupu v upřednostnění ekonomiky (*t'ing-ti jou-sien*) před politickou demokratizací. Tengovy reformy znamenají v konečném důsledku oslabení moci státu a posílení významu regionů na úkor centra. Přestože nerovnoměrný ekonomický vývoj není v obrovském čínském státě ničím novým ani něčím, co by nebylo akceptováno jako přirozené, rozdíly mezi ekonomickou a technologickou úrovní přímořských provincií a vnitrozemím se výrazně zvětšují a postupně získávají podobu jistého politického napětí, zejména ve vztahu mezi centrem a nejbohatšími provinciemi Kuang-tung a Fu-tien. Uvolnění centrálního řízení ekonomiky prostřednictvím provinčních vlád, managementu státních průmyslových podniků a státních bank spolu s posilováním jejich autonomie a s přispěním vlivu soukromého sektoru a zahraničních investorů umožnilo vznik místních ekonomických kartelů a mocenských seskupení, zformovaných na základě tradičně důležitých konexí (*kuan-si*), které využívaly situace k prosazování svých zájmů na úkor centra.

Vedle ekonomických a administrativních hledisek je třeba přihlédnout též k růstu etnického nacionalismu v periferních oblastech osídlených nečínským etnikem s nečínskou kulturně-religiózní tradicí, kde došlo v 80. letech v porovnání s předchozími desetiletími též k částečnému uvolnění centrálního dohledu [Zheng, s. 32–35 a 38–45]. Psychologickým odrazem pohnutých událostí v roce 1989 je především obava o udržení jednoty státu a podle prohlášení Teng Siao-pchinga potřeba „odvrácení politického a sociálního chaosu“, která byla jedním z hlavních důvodů násilného potlačení prodemokratického hnutí [Zheng, s. 38].

Výmluvným příkladem o poměrech v Číně během vlády Tenga je i participace armády v ekonomické sféře. Po zahájení konverze a početní redukci ozbrojených sil v rámci tzv. programu „čtvera modernizací“ v roce 1978 byla umožněna jejich hospodářská činnost v oblasti samozásobování potravinami a využívání některých vojenských kapacit pro civilní sektor (sklady, letiště, dopravní prostředky, odprodej nepotřebné techniky civilnímu sektoru atd.). Postupně se ekonomické aktivity čínské armády rozrostly do neomezené šíře oborů. Privilegovaná část armády, která obdržela z centra povolení, mohla zakládat podniky všeho druhu, včetně společných podniků se zahraniční účastí, mohla vlastnit nemovitosti i provozovat zahraniční obchod. Část ozbrojených sil se proto mohla propojo-

vat do paralelních ekonomicko-mocenských skupin, které se formují na úrovni regionů a provincií jako protiváha ústřední vlády.

Vedle faktorů oslabujících ekonomickou a politickou moc centra se koncem 90. let začínají objevovat potíže státní finanční politiky. Nesoulad mezi příjmy státních financí a výdaji (zejména sociální výdaje, podpora neproduktivního státního sektoru, podpora zadlužených státních bank zatížených nevratnými úvěry do velkých státních podniků, financování projektů v infrastruktuře na podporu růstu hrubého domácího produktu a zmírnění nezaměstnanosti) se začíná vyostřovat v závislosti na tom, jak klesá podíl daňových příjmů státu na hrubém domácím produktu.⁸

Tržní reformy způsobily ve značné míře ústup maoistické ideologie a současně i její relativizaci. Akceptování tržní ekonomiky, soukromého vlastnictví a soukromé ekonomické iniciativy bez asistence stranických organizací značně posunulo kolektivistickou ideologii budování socialismu do jiného výkladu. Byla-li kdysi komunistická strana „revolučním předvojem“ v třídním boji a v zavádění kolektivizace, byla jím paradoxně i v propagaci privatizace, soukromého podnikání a vítání zahraničních investorů z Japonska, z Korejské republiky, z Tchaj-wanu, z Hongkongu, z USA a z Evropy. Protože ekonomický pokrok v období reformem a jeho vliv na životní úroveň byly tak přesvědčivé, byla i veřejná odezva na takto drsný ideový revizionismus příznivá. Ekonomika se stala jedním z klíčových argumentů legitimity komunistické moci, jejíž pověst utrpěla zvěstmi o nepotismu a o rostoucí korupci, jevy, které za maoismu existovaly v podstatně menší míře a mimo veřejné povědomí.

S úpadkem ideologické doktríny a šoku z kulturní revoluce se projevuje posun v myšlení zejména u mladé generace. Zheng zaznamenává nový trend v myšlení „ztracené, zraněné generace“ [Zheng, s. 48]. Zvláště mladí intelektuálové pociťují rozčarování ze sobectví, chamtivosti, honby za penězi, přizemního materialismu a prázdného života bez vyšších ideálů. Podle výzkumu veřejného mínění se dokonce i rolníci a starší lidé přiklání k názoru, že lépe než v současné době se lidem dařilo ve 20. a 30. letech v době vlády militaristů, v níž se na rozdíl od komunistů nezakazovalo říkat, co si kdo myslí, a byl dostatek potravin [Zheng, s. 49].

V éře 80. let však dochází i k proměně vědomí národní a kulturní identity zejména u mládeže a v intelektuálních krizích. Podle Zhenga se projevilo oslabení vztahu loajality jednotlivců k socialistickému státu. Výzkum veřejného mínění konaný v ČLR v 80. letech přinesl následující výsledky. Na otázku – „*Myslíte, že láska k socialistické vlasti je tou nejdůležitější základní morální hodnotou?*“ – odpovědělo kladně jen 28 % respondentů ve věku 18–30 let, 38 % ve věku 31–45 let, 46 % ve věku 46–60 let a 52 % starších 61 let. Ve stejné době jen 30 % dotázaných odpovídalo kladně na otázku, zda si strana počíná uspokojivým způsobem [Zheng, s. 50].

Vedle krize autority komunistických vládců a rozmělnění důvěry v ideologii marxismu-leninismu-maoismu a učení Teng Siao-pchinga se také měnil postoj čínské elity i veřejnosti k Západu. Byla-li ČLR v 80. letech v zahraničí velmi populární pro svou „otevřenost“ a zdatnost v obcházení ideologických bariér, masakr na náměstí Tchien-an-men předchozí sympatie prudce zvrátil. Změna postoje Západu byla v Číně shledávána jako zaujatost, neznalost čínského světa, nebo dokonce jako otevřené nepřátelství. Současně se měnila čínská zidealizovaná představa Západu jako symbolu blahobytu ve ztělesnění nepřítelů, jenž Číně nepřeje úspěchy a obává se jejich ambicí stát se asijskou velmocí, která jednou bude Západu nepřijemnou konkurencí. Idea autoritativního státu a ohrožení národních zájmů začíná převažovat předchozí sympatie k liberalismu, nacionalismus se opět vrací do popředí jako odpověď na úzkost z modernizace, z regionalizace, ze zklamání ze samospasitelnosti západního liberalismu (nebo spíše z představ o něm), z krize hodnot a z potřeby víry v cokoli.

„*Jen nový autoritářský řád může vytvořit politický rámec... ekonomické modernizace*“ [Zheng, s. 55], budování silné armády, moderní administrativy, příliv moderních techno-

logií, pokračování ekonomických reforem (nikoli politická demokratizace), takové jsou moderní priority. V novém ideologickém stylu, který se těší podpoře většiny intelektuálů, se rýsuje vznik názorových skupin, které Zheng zastřešuje pod pojem „*Nová levice*“. Ta se podle jeho názoru dělí do podskupin, respektive škol, které se vzájemně liší svým názorem na způsob pokračování reforem a na aplikaci západních idejí a institucí.

Jednou z předních je škola „*antiinstitucionalistická*“ nebo „*neokonzervativní*“ [Zheng, s. 54]. Její přívrženci odmítají názor reformistů, kteří chtějí zavádět v Číně instituce obdobného typu jako na Západě. Jeden z předních teoretiků Siao Gung-čchin (Xiao Gong-qin) se domnívá, že by modernizace Číny neměla být procesem pozápádňování, tedy že nelze přijmout systém svobodného trhu a demokratických institucí, které se vytvářely v kontextu západních socioekonomických a kulturních faktorů, které v čínském prostředí neexistují. Siao chápe zájem reformistů o západní systém, neboť model ekonomického plánování nemohl být v Číně reformován silami, které jej uváděly do života, nicméně západní praxe je do čínských poměrů z výše uvedených důvodů nepřenositelná. Mezi starým a novým systémem však musí existovat kontinuita, jinak hrozí „*krize národní identity*“ [Zheng s odvoláním na Siao, s. 54]. Radikální reformisté údajně příliš idealizují Západ a nedoceňují riziko např. překotné liberalizace cen (tzv. šoková terapie uplatněná v SSSR a v bývalých satelitech) nebo politické liberalizace, která vedla směrem k chaosu, jímž byly demonstrace na náměstí Tchien-an-men [Zheng, s. 54].

Na odstrašujícím příkladě rozpadu komunismu v SSSR a ve východní Evropě je demonstrována potřeba zachování silného centralizovaného režimu. Jeho zhroucení by znamenalo nejen konec ekonomických a politických reforem, ale i ohrožení existence národního státu. Proto se Siao domnívá, že chybou reformistů v období 80. let bylo spojování ekonomických reforem s politickými. Pro další rozvoj země je nezbytné zachování prosperity a stabilního sociálního prostředí pro růst a zrání střední vrstvy, což je však možné jen s pomocí vlády silné ruky. Siao ovšem též připouští, že autokracie a centralizace moci s její personifikací vedou k jejímu zneužívání a ke korupci. Nacionalismus a důraz na modernizaci jsou ideologickou oporou režimu, proto je třeba na nich založit jeho legitimitu a získat masovou podporu veřejnosti, politika otevřenosti vůči Západu však musí pokračovat [Zheng, s. 55–56].

Z kritiky liberálních reformistů vychází i druhá škola (autor neudává explicitně její název) tzv. „*Nové levice*“, která se zaměřuje na ekonomickou reformu a na její vymezení vůči Západu, vůči němuž zaujímá na rozdíl od předchozích rezervovanější stanovisko (i přes evidentní výhody ekonomické spolupráce) [Zheng, s. 56–57]. Její kritika směřuje vůči přecenění neoliberálních teorií (zejména v Číně 80. let velmi populárního Miltona Friedmana), které údajně nelze dogmaticky aplikovat a které se v zemích bývalého socialistického bloku neosvědčily. Podle Zhenga přední představitel tohoto názorového proudu jako např. Cchuej Č'-jüan (Cui Zhiyuan) kladně hodnotí úsilí reformního vedení dostat Čínu z mezinárodní izolace. Politika otevřenosti a zapojování Číny do globálního ekonomického systému je racionální způsob, jak využít zahraniční kapitál a technologie. Hrozí však nebezpečí závislosti Číny v důsledku zaostávání jejího průmyslového potenciálu a technologické úrovně za Západem a za rozvinutými státy v Asii. Zahraniční strategické zájmy se podle Š'Čunga (Shi Zhong), jiného známého teoretika této skupiny, mohou dostat do rozporu s čínskými. S odvoláním na další autory tohoto směru – Wu Jüe-tchao (Wu Yuetao) a Čang Čaj-tchao (Zhang Haitao) – Zheng uvádí jejich argument, že zahraniční kapitál bude ničit domácí průmysl a oslabovat mezinárodní vliv státu. Proto by se zahraniční politika Číny měla inspirovat dobou vlády Mao Ce-tunga a postavit národní zájmy státu nade vše [Zheng, s. 56–59].

Exportní orientace ekonomické politiky, která jde osvědčenou cestou úspěšných asijských zemí, může vystavit Čínu ekonomickému nátlaku ze strany Západu. Všechny asijské země mohou potvrdit stejnou zkušenost, že je to Západ, kdo světu určuje tarify, úrokové míry, investice, směnné kurzy atd. Jestliže byly doposud ekonomické vztahy se Západem

pro Čínu výhodné, nemusí tomu tak být i v budoucnu, protože rostoucí ekonomická závislost půjde na úkor čínských národních zájmů. Proto by výhodnější byla nezávislost Číny a lze uvažovat i o zdokonalení plánovaného hospodářství, nikoli o jeho zrušení. Úspěch ekonomicky silných asijských zemí je plodem racionální intervence vlád do hospodářství. Proto někteří teoretici dokonce hájí ekonomickou politiku období vlády Maa, která selhala údajně nikoli z ekonomických, ale spíše z politických důvodů [Zheng, s. 60–61].

Nejradikálnější školou „*Nové levice*“ jsou podle Zhenga [Zheng, s. 62 a 63] *neomaoisté* či *neokolektivisté*. Tito teoretici shodně s výše uvedenými skepticky hodnotí použitelnost západního modelu pro rozvoj Číny, která by podle jejich názoru měla jít alternativní cestou bez zavádění volného trhu a privatizace. Reformy v Rusku skončily fiaskem v důsledku zavádění západních ekonomických principů a institucí. Ekonomického růstu v ČLR lze dosáhnout jen za podmínky politické a sociální stability. Tengovy reformy údajně narušily princip sociální rovnosti, který je podle jejich názoru základem individuální a lokální iniciativy. Soukromé vlastnictví v Číně neshledávají jako dominantní, hlavní váhu proto kladou na vlastnictví kolektivní. Maoistický model jim v podstatě připadá jako vhodný, zejména v zemědělských oblastech, protože dává motivaci a prostor pro osobní účasť pracovníků. Maoismus byl podle jejich názoru od 70. let kritizován neoprávněně, protože obsahuje mnoho pozitivních prvků, včetně jisté specifické formy demokracie. Demokratická sama o sobě není podle *neomaoistické školy* v zásadě odmítána, podle jejich chápání však čínská forma demokracie není totožná se západní. Liberálové příliš přeceňují vnější (tj. formální) stránku demokracie, podle *neomaoistů* však existuje i rovina demokracie v podobě skutečné lidové účasti na hospodářském řízení. Maoistická „*masová demokracie*“ je tedy demokracií skutečnou na rozdíl od demokracie západní (individualistické). Období maoismu přineslo také jistou míru „žádoucí“ decentralizace v podobě vlivu místních samospráv. Na rozdíl od původní maoistické ideologie *neomaoisté* ve svých postojích nejsou protizápadní ani otevřeně xenofobní. Akceptují pragmatickou formu koexistence se Západem, avšak odmítají využití západních idejí a praxe v čínském prostředí [Zheng s. odvoláním na *Chuej Č'-jüana (Cui Zhiyuan)*, s. 64–65].

Výše uvedené školy „*Nové levice*“ získaly značný vliv na všechny sociální vrstvy. Zdá se však, že v ekonomickém myšlení v současné době přesto převládají liberální názory, zejména pokud jde o oficiální ekonomickou politiku státu. Podle Zhenga „*vzhledem k formování nové střední vrstvy, k nastolení kapitalismu jako oficiální ekonomické doktríny a... k drastickým strukturálním změnám se nezdá pravděpodobné, že by »Nová levice« mohla změnit existující cestu vývoje*“ [Zheng, s. 66].

Přesto jsou sílící projevy nacionalismu v čínském veřejném životě patrné, jdou napříč celým spektrem politických názorů a lze se s nimi setkat i v názorech čínských intelektuálů žijících v zahraničí. Propojení nacionalismu a neautoritářství (respektive „*Nové levice*“, viz výše) se však projevuje především v lidové Číně. Zde lze rozlišit existenci nacionalismu lidového ve formě tradiční xenofobie, která se projevuje spíše jistou rezervovaností vůči cizincům a nemá násilnou povahu, zcela vyloučené jsou případy otevřené agrese jako akce tzv. hnutí neonacistů v Evropě. Nejviditelnějším projevem čínského lidového nacionalismu je pop kultura – televizní seriály,⁹ kinematografie, pop music, které běžně procházejí cenzurou, jež je v jiných případech velmi bdělá (politicky) a úzkostlivě prudérní. Nejednoznačnost záští vůči cizincům ze Západu a Japoncům naopak potvrzují otevřené projevy sympatií a nekritického obdivu. Příznačný je též leckdy fetišistický zájem o importované kulturní banality, zatímco hodnotnější kulturní díla ze Západu jsou málo dostupná.

Pokud jde o oficiální viditelnou podobu nacionalismu s prvky neokonzervativismu, projevuje se v 90. letech v publikovaných politologických dílech jako např. Wang Šanova (Wang Shan) *Čína nahlížená třetím okem (Ti-san č'-jen-ting kchan Čung-kuo)* nebo ve sborníku esejů *Čína může říci ne (Čung-kuo kche-i šuo pu)*, který je parafrází na dílo protizápadního japonského politika Šintara Išihary. Tato díla kritizují negativní dopady Ten-

gových reforem, vyzývají k oživení čínských hodnot jako protiváhy Západu a zdůrazňují nutnost stability, ekonomického růstu a posílení autority komunistické strany.

V projevech oficiálního nacionalismu se mísí vlivy výše uvedených názorových proudů od krajního *neomaoismu* až po oficiálně tolerované ideologie *konfuciánského nacionalismu* prezentující eklektický program návratu k tradičním hodnotám konfuciánství, maoismu a obecného patriotismu (např. Siao Kung-čchin /Xiao Gongqin/), které mají být moderně interpretovány [Zheng, s. 70–76]. Propojení vlastenectví (patriotismu, nacionalismu), volání po vládě silné ruky, ekonomickém růstu a obavy z chaosu a z ohrožení národní identity se v podstatě jeví jako aktualizovaná podoba všech předchozích státních ideologií od vzniku čínského moderního státu. Protože garantem prosperity a stability je komunistická vláda, každý názor odlišný od oficiální ideologie se musí jevit jako teoreticky a mravně nesprávný a na pokraji zrady vlastního národa. Jestliže definice socialismu s čínským specifíkem v podstatě zamlžila všechna teoretická (kdysi marxisticko-leninská) východiska, soudobá praxe koexistence kapitalismu se socialismem jejich význam anulovala a ustoupila propagandě, která povzbuzuje ke konzumu.¹⁰ Přijmeme-li názor Pye, že čínský nacionalismus (patriotismus) je definován jen vágně, je současný komplexní systém státní ideologie Číny, tj. „socialismus s čínskými specifiky“, ideálně flexibilní, a tím i díky exkluzivnímu právu moci na jeho interpretaci dobře využitelný pro období „konsolidace a stability“. Tato konsolidace a stabilita však zakonzervovává též existenci trendů, které nemusejí Číně prospívat. Výhrady Západu vůči čínskému politickému systému ohledně absence vlády zákona sice současná mocenská garnitura ČLR sama akceptovala a učinila z její potřeby jednu z priorit, avšak pod patronátem „vedoucí úlohy strany“, tj. sebe samé. Vládnoucí elita tak přijímá historickou zodpovědnost za vyřešení začarovaného kruhu. Tento závěr se zdá připomínat starou konfuciánskou moudrost o významu mravní úrovně vládců.

NOVÝ ČÍNSKÝ NACIONALISMUS A MEZINÁRODNÍ VZTAHY

Konec 80. let je dobou definitivního konce mýtu socialismu a ideologického napětí, doprovázejícího jeho existenci. Rozpad SSSR a bloku jeho satelitů znamená přesun těžišť světového politického uspořádání. Rodí se nové teoretické vize budoucích možných střetů mezi velmocemi, které se podle Huntingtonova názoru mají odehrát již nikoli na ideologické a ekonomické bázi, ale v důsledku napětí mezi odlišnými civilizacemi.¹¹

Soudobé politické směry v Číně jako „*teorie asijských hodnot*“, inspirovaná singapurským patriarchou Lee Kuan Yewem (Li Kuang-jao), nebo „*Nová levice*“ (respektive *neokonzervativismus*, *neokonfuciánství* atd.) polemizují se současnými západními koncepcemi a snaží se definovat postavení Číny v novém světovém uspořádání. Všechny tyto teorie víceméně přejímají postmoderní vidění světa v pluralitě různých civilizačních hodnot a akceptují globalizaci, která potvrzuje význam čínského světa a jeho nároky. Současně hodnotí přístup Západu k Číně jako nepřijímací a zaujatý. Konkrétně se odvolávají na „protičínské“ politické kroky Západu, zejména Spojených států, které jako jediná současná supervelmoc Západ v Číně personifikuje.

Události na Tchien-an-men, které byly mediálním hitem, přinesly naprosté znemožnění čínského politického režimu před celým světem a spolu s průběžným zveřejňováním zpráv o situaci v oblasti lidských práv a o útlaku Tibeťanů prostřednictvím zahraničních reportáží se vytvořil určitý schematický negativní obraz ČLR. V tomto směru jsou západní a čínská stanoviska zásadně protichůdná. Pokud Číňané berou nešťastný osud zabitých a utlačovaných spoluobčanů jako nutnou daň „stabilitě“, kterou v dřívějších dobách nemohla narušovat dotěrná mezinárodní publicita, moderní technické možnosti situaci komplikují. Diplomatská izolace režimu a ekonomické sankce, jimiž Západ na tragédii Tchien-an-men reagoval, však neměly dlouhého trvání. Válka v Perském zálivu proti Iráku v roce 1991 vyžadovala souhlas ČLR v Radě bezpečnosti OSN, který byl kompenzován ukončením mezinárodní izolace Číny. Aktivní diplomacie a vzrůstající zájem investorů podpořený vysokým tempem růstu hrubého domácího produktu v 90. letech postupně

vedly k lepšímu obrazu Číny ve světě. V roce 1993 byl neúspěch kandidatury Pekingu na uspořádání olympijských her na rok 2000 shledán jako další důkaz „nepřátelského“ postoje Západu a vyvolal v Číně vzednutí protizápadních emocí. Po vítězství prezidenta Clintona ve volbách, během nichž ostře kritizoval svého protikandidáta G. Bushe za předchozí příliš vstřícnou politiku vůči komunistické Číně, nová americká administrativa velmi rychle shledala nereálnost sankcí vůči Číně a přes formální kritiku porušování lidských práv nakonec pokaždé doložku nejvyšších výhod Číně udělila i přesto, že represe vůči čínským disidentům spíše silily. Rezignace amerického postoje vázat doložku na problém lidských práv v podstatě vrcholí projednáváním trvalé obchodní doložky (*Permanent normal trade relations – PNTR*) a přípravou přijetí ČLR do Světové obchodní organizace (WTO). **Americká strategie vůči rostoucímu vlivu Číny** oscilují mezi koncepcí „zapojování“ a „zadržování“ zřejmě reflektuje reálnou vojenskou sílu ČLR (a technologické zaostávání nejen za Západem), která v horizontu několika desetiletí nemůže ohrozit převahu USA a jejich spojenců, a současně bere v úvahu i ekonomická hlediska, k nimž patří i obrovský deficit platební bilance USA s Čínou.

Z pohledu sílicího čínského nacionalismu není role národního nepřitele nezastupitelná, jak o tom svědčí územní spor s Japonskem o souostroví Tiao-jü-taj (Senkaku) ve Východočínském moři v roce 1996. Ve druhé polovině 90. let byla v centru pozornosti čínské propagandy především otázka Tchaj-wanu v době návštěvy prezidenta Li Teng-chueje v USA (1995) a dvojích prezidentských voleb na Tchaj-wanu (1996 a 2000).

Idea „Velké Číny“ a „Jedné země a dvou systémů“¹² vítězně reflektuje navrácení Hongkongu (1997) a Macaa (1999) a současně je výzvou krajanům na Tchaj-wanu ke sjednocení s ČLR, která má být apelem na vlastenecké citění všech Číňanů, včetně těch, kteří žijí mimo území pevninské Číny. Idea vlastenectví překonává hranice společenských zřízení, v nichž zahraniční Číňané žijí, a nabízí společně sdílenou budoucnost, tedy i výzvu k investicím „doma“ a k rozšiřování užitečných konexí po celém světě.

Pojem „nové identity“ založený na patriotismu (nacionalismu) a reakce na „protičínské postoje Západu“ (zejména USA) po skončení studené války tvoří osu současných teoretických doktrín o zahraniční politice.

Jako jednoho z renomovaných čínských protagonistů Zheng uvádí ekonoma Šeng Chunga (Sheng Hong), který srovnává západní civilizaci s konfuciánskou. Chování Západu interpretuje jako projev sociálního darwinismu, neboť šíření západních hodnot se neděje cestou svobodného trhu, ale prostřednictvím vojenské agrese. Argumentuje poukazem na Opiové války, k nimž vedl Velkou Británií obchodní deficit s Čínou. Západ se v důrazu na lidská práva a demokracii údajně pokládá za šířitele civilizační mise, avšak ve skutečnosti tím jen zastírá své agresivní chování. Západní civilizace je ve své podstatě expanzivní, soutěživá, konfliktní, zatímco konfuciánská civilizace je harmonická, mírumilovná, kooperativní. Podle darwinismu vítězí ten, kdo má modernější zbraně. Japonsko, které bylo nucené přistoupit na pravidla hry v soutěži se Západem, se později stalo také agresivní. Proto i Čína musí přijmout západní styl, aby obstála. Západní expanze je založena na šíření své religiozity. Protože každé náboženství se dovolává jediného Boha, dochází mezi religiozními kulturami ke konfliktům. Konfuciánská civilizace je naproti tomu založena na míru a harmonii, a proto nemůže vytvářet vzájemné napětí, je schopna být nárazníkovou zónou mezi různými civilizacemi [Zheng, s. 78–81].

Podle jiného předního teoretika Jen Süe-tchonga (Yan Xuotong) nebyla Čína v minulosti imperialistickým státem a neusilovala o rozšíření svých hranic násilnou cestou, výjimkou byly expanze pod nadvládou nečínských dynastií. Čínská civilizace na rozdíl od západní nemá spasilské tendence, klade důraz na „tento svět“, nikoli na „onen svět“ [Zheng, s. 81].

Další přední teoretici Liou Ťing-hua (Liu Jinghua) a Wang Ťi-s' (Wang Jisi) se shodují v názoru, že Evropská unie a Spojené státy budou vůči Číně praktikovat politiku „zadržování“, a to cestou politického, ekonomického a kulturního ovlivňování. V důsledku ekonomického a politického rozmachu ČLR není jisté, zda dosavadní kooperativní rámec

vzájemných vztahů mezi Západem a ČLR může přetrvávat. Podle Wanga budou USA z ideologických důvodů (demokracie proti totalitě) pokládat ČLR za nepřítel. Růst moci Číny bude narušovat mezinárodní uspořádání ovládané Američany, USA mohou uvalit restriktce na import laciného čínského zboží. Vzrůstající vojenský potenciál Číny bude vyvolávat obavy sousedních států. Dalším zdrojem napětí v mezinárodních vztazích po skončení studené války budou civilizační a náboženské rozpory [Zheng, s. 96].

Podle jiného citovaného autora Čchu Šu-lunga (Chu Shulong) čínská strana nedůvěruje americké strategii v duchu „zapojoování“, ale naopak chová spíše podezření, že dochází k uplatňování principu „zadržování“ [Zheng, s. 96]. Podobně se i profesor Shi Yinhong (Š' Jin-chung) domnívá, že „Západ nikdy doopravdy nechtěl uznat [jinou – pozn. aut.] nezápadní mocnost za sobě rovnou... Vysvětlit americkou animozitu vůči Číně znamená vzít v úvahu nejen ideologické, geopolitické a ekonomické důvody, ale i faktory kulturní a rasové“ [Zheng, s. 97].

Na podporu svého názoru o uplatňování politiky „zadržování“ Zheng shledává celou řadu argumentů z prací čínských vládních analytiků. Ti vycházejí z pokračující vojenské přítomnosti USA v Asii, která – jak se zdá – strategii „zadržování“ ČLR jasně prokazuje. Spojené státy udržují strategické spojení s Japonskem, s nímž v roce 1995 podepsaly smlouvu o bezpečnostní spolupráci. Podobné strategické spojení existuje i mezi USA a Austrálií, mezi USA a zeměmi ASEAN. Kromě toho se Američané snaží zlepšit své vztahy s Vietnamem a s Mongolskem. Spojené státy podporují ty země, které se angažují proti ČLR ve sporu o ostrovy Spratley v Jihočínském moři (tj. Malajsii, Filipíny a ostatní země ASEAN). Dalším významným argumentem je americká podpora Tchaj-wanu, tj. dodávky moderní zbrojní techniky (např. stíhačky F-15), existence smlouvy o bezpečnosti (tzv. *Taiwan Relations Act*), umožnění návštěvy prezidenta Lee Teng Huie v USA (1995) a údajně i podpora tchajwanského separatismu. Čínskou stranu dále irituje podpora Tibetu a propagace lidských práv, jejichž zavedením by byla Čína vystavena nebezpečí chaosu. Kromě toho je problém lidských práv Američany údajně zneužíván k nátlaku při jednání o udělení doložky nejvyšších výhod (MFN). Veškeré pokusy o „zapojoování“ Číny do mezinárodních struktur, které jsou v podstatě Američany ovládané, jsou motivovány snahou vystavit ČLR do podřízeného postavení prostřednictvím ekonomické a kulturní penetrace [Zheng, s. 97–100].

Vedle popisu forem čínského nacionalismu (patriotismu) a jeho vazeb na neokonzervativní autoritářské tendence je třeba se pozastavit nad jejich konkrétním vlivem na praktickou zahraniční politikou Pekingu. Zdá se, že nacionalismus je především ideologickým nástrojem vnitřní politiky v procesu reform, který má nahradit mizející mýtus socialismu a potvrdit ochabující legitimitu moci. Vládní útvar pro propagandu proto vydal směrnice pro „*výchovu v duchu patriotismu*“ a kromě kampaní v oficiálních periodikách publikuje takto zaměřené projevy oficiálních představitelů [Zheng, s. 105]. Výzva k patriotismu má současně hrát úlohu v „národním sjednocení“ velké Číny s krajany na územích navrácených zpět po uplynutí lhůty o pronájmu (Hongkong, Macao), s Číňany žijícími na Tchaj-wanu a v diaspoře v zemích jihovýchodní Asie, v USA, v Kanadě atd.

V oficiální zahraniční politice se však nacionalistické a případně i xenofobní (protizápadní, protiruské, protijaponské atd.) přístupy nijak podstatně nerealizují. Z vývoje čínsko-ruských vztahů, které dospěly (s jistou rezervou) v 90. letech až na úroveň vojenské spolupráce a současných čínsko-amerických vztahů, označovaných dokonce za „*strategické partnerství*“, lze usuzovat, že chování Číny navenek a uvnitř se výrazně liší. Nacionalistický tón se nicméně objevuje v oficiální vládní rétorice, po níž v **mezinárodní politice** obvykle následují vstřícné kroky. Číňané svůj nacionalismus **sami interpretují jako** ideologii importovanou ze Západu, kterou museli na přelomu 19. a 20. století přijmout. Deklarovaná příslušnost k socialismu jim zřejmě znemožňuje, aby odsoudili i totalitní ideologii leninismu jako příčinu mnoha neštěstí. Vlastní národní identita je odvozována převážně z bohaté kulturní tradice, podle níž lze konfucianstvím formovanou mentalitu lidí stavět do protikladu s „*expanzivními, koloniálními*“ aktivitami Západu. Dochází-li v sou-

časné době k vyostření vlasteneckých emocí, je to z čínského zorného úhlu především opět vina Západu (USA), který po rozpadu SSSR hledá novou personifikaci nepřítele a nepřeje si růst potenciálního konkurenta.

Na kontrastu oficiální vstřícnosti navenek, kterou ztělesňují prezident Ťiang Ce-min a předseda Státní rady (vlády) Ču Žung-ti (Zhu Rongji), a občasných výstřelků domácího šovinismu, prokazatelně nepřímo oficiálně podporovaných, lze demonstrovat dvojznačnost čínského myšlení a postojů. Např. úsilí o přijetí do WTO je zcela určitě výsledkem vůle stranického vedení, kterou však lze z čínského vnitropolitického a zejména ekonomického hlediska hodnotit jako značně kontroverzní. Ťiang i Ču vždy vystupují jako strůjci bolestných kompromisů, které učinili z těch nejracionalnějších pohnutek. Typickým příkladem takového postoje bylo snášení agresivní kritiky od politicky silných špiček čínské armády na adresu prezidenta a premiéra za údajně příliš slabou politiku vůči USA v době napětí v Tchajwanském průlivu.¹³ Dramatický efekt situace tehdy dotvářela přítomnost dvou amerických letadlových lodí v Tchajwanském průlivu. Velmi pohnutým intermezem v čínsko-amerických vztazích byl též zásah čínského zastupitelství během bombardování Bělehradu v roce 1999 a následný „spontánní“ útok rozlícené čínské mládeže na americké zastupitelství v Pekingu. Ani tento incident, z něhož čínská strana diplomaticky vytěžila, co se dalo, se však nezdá překážkou trvání „strategického partnerství“. Existence vzájemně vyvážených vztahů je totiž podle Zhenga [Zheng, s. 142–143] pro obě strany výhodná i nutná. Podle jeho názoru mezi USA a ČLR nemůže vzniknout nová studená válka, protože Čína se od bývalého SSSR podstatně liší. ČLR má zájem participovat na novém světovém systému, ale bude usilovat o jeho dílčí korekce. Vehnat Čínu do izolace by bylo ekonomicky i geopoliticky nevýhodné. USA si nepřejí, aby se Čína stala druhým SSSR, a ani to, aby se Rusko znovu stalo jednou z hlavních supervelmocí. Současně však usilují o to, aby se nevytvořila čínsko-ruská koalice, která by byla zaměřena proti Západu. Proto chtějí-li si Spojené státy udržet svou strategickou pozici, musejí udržovat rozvoj v asijsko-pacifické oblasti pod svou kontrolou a nedovolit, aby se Čína nebo Japonsko staly dominantní silou. Vyvážená pozice Číny a Japonska se zeměmi ASEAN je v zájmu Západu [Zheng, s. 142–143].

Ambice Číny v novém globálním uspořádání jsou přirozené, avšak i přes záměrné využití potenciálu nacionalismu a přes nákup moderních vojenských prostředků se nezdá pravděpodobné a ani účelné překročit hranice vlastních možností. Těmi jsou např. ekonomické zajištění případného vojenského konfliktu, úbytek zahraničních investic či případné obchodní embargo v době, kdy pokračování ekonomických reforem a udržení sociálního smíru nemá jinou alternativu. Proto je třeba chápat čínské pohrávání si s nacionalismem především jako vnitřní potřebu konsolidace a snahu o nalezení nové vhodné ideologie, která by nahradila tu předchozí nepoužitelnou. Nacionalismus a jemu blízké směry v současném čínském myšlení však nejsou jediné a rozhodující, neboť v praktické politice jsou Číňané tradičně pragmatičtí a střízliví a odliv jejich zájmu o liberalismus nemusí být definitivní. Za clonou uraženého šovinismu či ostentativního patriotismu (respektive nacionalismu) lze často nalézt velmi liberální postoje, pokud přinášejí užitek a nejdou na úkor vlastních tradic a společně prožívaných (vlasteneckých) emocí. Čína musí řešit především problém vztahu k vlastním aspiracím v konfliktu s nejistotou, se sebepodceňováním a s frustrací z moderního světa. Tento stav kolektivního vědomí (včetně podvědomí) jistě potřebuje čas na reflexi a více intelektuální svobodu, z níž má naneštěstí nervózní režim obavy.

Rudolf Fürst

¹ Viz Saunders, Philip C.: A Virtual Alliance for Asian Security. Orbis, Spring 1999, s. 237–256.

² Viz tamtéž, s. 239.

³ Podle české transkripce se jméno autora vyslovuje jako Čeng Jung-nien. Jména Číňanů žijících mimo území pevninské Číny (tj. ČLR), např. na Tchaj-wanu, v Hongkongu či v Singapuru, jak je tomu i v případě citovaného autora, se obvykle uvádějí v originální verzi, která vychází z nedůsledné aplikace anglického přepisu. Pro jména z okruhu ČLR se používá fonetický přepis pchin-jin nebo česká transkripce.

- ⁴ Jde o jiné dílo téhož autora, než které je uvedeno v recenzovaném sborníku Chinese Nationalism. Viz Pye, Lucian: *The Spirit of Chinese Politics: A Psychocultural Study of the Authority Crises in Political Development*. Cambridge: MIT Press, 1968, s. 5–6.
- ⁵ Viz Fairbank, John F.: *Dějiny Číny*. Nakladatelství Lidové noviny, 1992, s. 232.
- ⁶ Autor má patrně na mysli období vlády „militaristů“, tj. regionálních vojenských klik, které se chopily v Číně moci po rozpadu státu po roce 1916. Jejich moc byla omezena až po nastolení Nankingského režimu v roce 1927 v čele s Čankajškem, který však neměl nikdy situaci pevně pod kontrolou a privilegia militaristů byl nucen do jisté míry trpět.
- ⁷ Rozuměj v čtvrtích vyhrazených přednostně pro cizince, kde však žila i čínská vyšší a střední vrstva.
- ⁸ Podrobněji o vzrůstajícím zadlužení státního sektoru a reformě finančního systému viz např. Lardy, Nicholas: *The Imperative of Financial Reform*. Orbis, No. 2, Spring 1999, s. 181–191.
- ⁹ Známy televizní seriál „Pekinčan v New Yorku“ (Pej-fing-žen caj Niju-jüe) z roku 1993 líčí osudy Wang Čchi-minga v New Yorku, kde hlavní hrdina, který v USA hledá životní štěstí, sledává civilizační rozdíly mezi USA a svou vlastí. V prostředí „deformovaném individualismem a honbou za peníze a moci“ si hlavní hrdina uvědomuje ty pravé hodnoty života v ČLR. Geremie R. Barné (To Srew Foreigners is Patriotic: China Avantgarde Nationalists) též připomíná kontroverzní scénu, kdy Wang hází blondaté prostitutce dolary a nutí ji opakovat: „Miluji tě.“ Autor hodnotí seriál jako propagandistické dílo, oslavující úspěch reformy v ČLR a hodnotící rozdíly mezi čínskými a americkými morálními hodnotami a životním stylem.
- ¹⁰ Západní televizní stanice (včetně komerčních) mohou jen závidět rozsah vysílacího času vyměřeného v Číně pro reklamy.
- ¹¹ Viz Huntington, Samuel P.: *The Clash of Civilizations?* Foreign Affairs, No. 3, Summer 1993, s. 22–49.
- ¹² Rozuměj země = Čína. Jde o vlastenecký apel na všechny Číňany i mimo pevninskou Čínu.
- ¹³ V roce 1996 v době přímých demokratických voleb prezidenta Tchaj-wanu (se značným demonstrativním efektem prezentující Tchaj-wan jako moderní stát s markantně odlišným společenským systémem od ČLR, který si jistě zaslouží podporu všeho druhu od světové demokratické veřejnosti) ČLR hrozila vojenskou invazí a v provincii Fu-tien (Fujian) se v té době konaly rozsáhlé vojenské manévry doprovázené cvičnými výstřely balistických raket do moře směrem k tchajwanskému území.